

Нада ТОМОВИЋ*

РУСКА ЈАВНОСТ ПРЕМА ПРОГЛАШЕЊУ АНЕКСИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Анексија Босне и Херцеговине несумљиво представља један од најзначајнијих догађаја на европској политичкој сцени уочи Првог свјетског рата. С обзиром на то да је представљала својеврсно гажење одредаба једног међународног уговора, она је изазвала велику реакцију у свијету. Као што се могло и очекивати анексија је на најоштрију осуду наишла у Русији. Иза официјелног става да је она традиционални заштитник словенских народа, Русија се у ствари залагала за принцип *pro domo sua*.

Руско јавно мњење није изражавало гледиште своје владе. Оно је тражило да се званична Русија више заложи за српске захтјеве и да анексију нипошто не треба признати. Руски културни и научни радници заузели су одлучан став против анексије. У интелектуалним круговима расправљало се о словенском и балканском питању, о улози Русије међу словенским народима, о културном и привредном уједињењу словенских народа. О тим питањима држали су предавања угледни универзитетски професори и публицисти, који су са симпатијама пратили револт народа у Србији и Црној Гори против анексије Босне и Херцеговине.¹

Универзитетски професор Трубецкој 16/29. октобра 1908. држао је предавање о босанско-херцеговачком питању у клубу јавних радника. Притом је истакао да је запосиједање Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске својеврсно гажење одредаба Берлинског конгреса. Руски народ не може признати присаједињавање ових двију словенских провинција, закључио је Трубецкој.

Граф Бобрински се, такође, заложио да Русија не смије признати анексију. Као члан Думе, он је био категоричан да Думу треба одмах распустити ако руска влада призна анексију. В. А. Маклаков је, говорећи о истој теми, између осталог рекао: "*Пишање мијешања Русије у српско пишање је пишање принципиа и дуга. Правда не побјеђује увијек од-*

---

* Аутор је доцент на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ Глас Црногоча, 22.нов. 1908., бр.62, (датуми у штампани су по старом календару).

мах, али одрећи се правде због малодушности је неопростиво".²

Велико интересовање широм Русије изазвала су предавања вође кадета професора Миљукова о српском питању у анексионој кризи.³

Универзитетски професор Коморовски држао је средином новембра 1908. предавање у Петровграду о приликама у Босни и Херцеговини. Поред осталог, он је нагласио да Русија има само један смјер на Балкану: да помаже слободно развијање словенских земаља. "*Према Србима прије се постојало неправедно, и то више не смије да буде. Не признајти анексију и радићи на оснивању балканског савеза то је задатак Русије*", закључио је Коморовски.⁴

Крајем новембра, гроф Бобрински, професори Пагодин и Радичев одржали су више предавања по Русији о српском питању.⁵

У тежњи да покажу експанзионистичке намјере Двојне монархије, руски књижевни и културни кругови развили су такву дјелатност да је о анексији настала обимна литература још у току 1908-1909. године. Академик П. А. Лавров написао је студиозну расправу под називом "*Анексија Босни и Герцеговини и одношење к ней словянства*". Он је осудио тајне споразуме руске дипломатије са Аустро-Угарском, због којих балканске земље нијесу добиле стварну руску подршку. Лавров је апеловао да Русија мора остати вјерна својим историјским завјетима и не смије се помирити са чином анексије. Такође, он је указивао на потребу чвршће везе између Бугарске, Србије и Црне Горе како би се лакше стало на пут аустроугарском продору на Балкан.

С. Шарапов у брошури "*Ближнейшие задачи России на Балканах*", као и Лавров, залагао се за стварање чвршће везе између балканских земаља. Основни задатак руске дипломатије, увјеравао је С. Шарапов, јесте "*образовање Балканског савеза, који ће зауставити Аустрију као преходноциу Немачке на Балкану*".⁶

Анексију је осудио и славни руски књижевник Лав Николајевич Толстој. На прослави свог осамдесетог рођендана у Јасној Пољани говорио је пред депутацијом студената из Москве и оштро осудио чин анексије истичући да је нанесена неправда српском народу.⁷

Он је написао брошуру - *О присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији*. Илустрације ради навешћемо неколико најинтересантнијих

² *Речь*, 16 октобар 1908. 248: Новине "Речь" биле су орган кадета као и "Слово" и часопис "Руссквя мысль"; октабриста - новине "Голос Москвы", часопис "Московский еженедельник", умјерених десничара (као октабриста) - новине "Новое время", "Россия", крајњих десничара - новине "Московские ведомости", "Русское знамя", "Земщина", часопис "Гражданин". Посебно мјесто у овом регистру заузимају новине "Россия" и "Новое время". "Россия" је изражавала гледиште царске владе на поједина питања спољне политике. "Новое время" - које је уређивао Суворин, за истраживача представља посебну вриједност

³ *Политика* 13. октобар 1908., бр. 1703.

⁴ *Политика* 17. новембар 1908. бр. 1738.

⁵ *Политика* 19. новембар 1908. бр. 1740.

⁶ А, П. Лавров, *Анексија Босни и Герцеговини и одношење к ней словянства*, С. Петесбург 1910, 138 - 139.

⁷ С. Шарапов, *Ближнейшие задачи России на Балканах*, Москва 1909, 31.

детаља из ње. "Појмљиво је да је онај сѝарац са наказним ѝојмовима, који се назива аусѝиријски цар, заједно са још неколико десетина исѝо ѝа-квих као и он људи, са исѝо ѝако наказним ѝојмовима, могао зажељетѝи да неколико сѝоѝина хиљада који са њим ничеѝ заједничкоѝ немају, ѝроѝласи за своје ѝоданике, налазећи да је ѝо врло добра и корисна сѝвар и да би своју одлуку одржавао у снази, ѝреѝећи да ће ѝоубијатѝи све оне, који је не буду ѝризнавали".⁸

Веома оштро Толстој је осудио компензациону политику коју је заговарала руска влада, сматрајући да се комплексна питања не могу рјешавати на тај начин. "Још се некако и моѝло ѝоворитѝи о анексијама, компензацијама и конференцијама, насѝавља Толсѝој, и ѝреѝитѝи раѝовима ѝре 500, 100 ѝа чак и 50 ѝодина. У она су времена још моѝли за-ѝљуѝене, обманутѝе народе, као волове који се ѝродају, ѝребацитѝи од једних ѝазда ка друѝима, од Турака Русима, од Руса Немцима итд."⁹

Интересантно је његово поимање рата као начина рјешавања спорова било које врсте, па поводом тога каже: "И Босанци и Херцѝеговци, и ви Срби, и сви словенски народи ѝре свеѝа никако и не ѝреба да се сѝремаѝе за раѝ, ѝј. не на оне исѝе ѝресѝуѝе, од којих и за које живе она разбојничка ѝнезда, иѝо се зову велике државе, и да не ѝреба да мо-литѝе ѝо моћи од уѝравитѝеља ѝих држава, но ѝреба да ѝресѝанетѝе расѝламѝиваѝи у себи ѝруби срѝски и словенски ѝаѝриоѝизам..."¹⁰

Руска штампа је са симпатијама пратила растући револт српског народа против Аустро-Угарске. Дописник Политике из Петровграда, првих дана анексионе кризе јавља да је сва руска штампа потпуно на српској страни. "Ново време", "Слово", "Рус", "Реч" и др. износили су мишљење цјелокупног руског друштва, по коме Аустрија не смије никако задржати Босну и Херцеговину. Питање Босне и Херцеговине није само српско, него питање цијелог Словенства, писала је поменута штампа. Од руске владе је тражено да не призна анексију.¹¹

"Новое время" - тих дана пише: "Као иѝо су се у овом ѝренуѝику сложили сви Срби, ѝако ће се и све руске ѝолиѝичке сѝранке сложитѝи и неће наѝусѝитѝи браѝски срѝски народ. Руско друѝтво се нада да ће све сѝранке у Думи уложитѝи ѝроѝесѝ ѝроѝив аусѝиријскоѝ разбојничѝива."¹²

Српска штампа је била преплављена наводима из руске штампе оптимистичке садржине. Скоро без изузетка, све руске новине су тржи-

⁸ Лука Вукчевић, *Црна Гора у босанско-херцѝеговачкој кризи*, Титоград 1985, стр.101.

⁹ Лав Николајевич Толстој, *О ѝрсаједињењу Босне и Херцѝеговине Аусѝирији*, фототипско издање, Београд 1996. 12;

Своје прво издање Толстојева брошура доживјела је у Берлину 1908. године. Зато тада није издата у Русији можда довољан одговор даје ова реченица из ње "... Десило се да управљачи осталих сличних установа (држава) зажелели да они узму учешћа у тој отимачини, иако се већ неколико недеља као лопови домунђавају на свом лоповском жаргону о неким тамо анексијама, компензацијама, конгресима, конференцијама, декларацијама, делегацијама итд., не могу сада да дођу ни до какве одлуке..." (9)

¹⁰ Исто, 15-

¹¹ *Политика* 13. октобар 1908. бр. 1703.

¹² *Новое время*, 13/26 окт. 11706.

ле од владе предузимање енергичнијих корака. *Биржевија ведомосѝи* у чланку под насловом - *Европа у балканској кризи* - пише да српско питање у анексионој кризи има европски карактер и да је Русија обавезна да пружи подршку српском народу.¹³

Политика је пренијела веома интересантан чланак из петровградског листа "*Вечер*" под насловом "*Раѝ је неизбјежан*", у коме се истиче да ако Русија пристане на анексију Босне и Херцеговине, рат између Србије, Црне Горе и Турске са Аустријом је неизбјежан. Такав акт би увукао у акцију и саму Русију, хтјела то она или не. Осим тога, каже се даље, такво држање Русије по питању анексије изазвало би незадовољство Словена, а Аустрија би то, нема сумње, искористила... Ако би Русија протестовала против анексије, наводи се у закључку, врло је могуће да се њој придруже и остале силе.¹⁴

"*Московскія ведомосѝи*", такође су указивале на обавезу Русије да пружи ако не војну, оно моралну подршку српском народу, како би му се оставила нада у будућност. Тврдње руских званичника да је Русија војно неспособна да се супротстави Аустрији, оповргавана је чињеницом да је у историји било много случајева "*да мали ѝобиједе великога*".¹⁵

Јавно мњење оптуживало је руску дипломатију зато што је дозволила да буде изиграна споразумом са Аустро-Угарском 1897. године, јер га се она није придржавала фактички од његовог ступања на снагу, водећи експанзиону политику на Балканском полуострву. Непризнавање анексије сматрано је као најцјелиходније рјешење за враћање угледа Русије код словенских народа.¹⁶

Кампања против аустроугарске политике на Балкану, у руској штампи неће престајати у току читаве 1908. и 1909. године. Оштар тон поменутих гласила био је прожет словенофилским идејама, са недостатком осјећаја за реално просуђивање стварне моћи Русије, или боље речено непризнавање њене немоћи. Намеће се питање да ли је то био истински патриотизам или намјера гласила да обрете на себе пажњу и надвичу друге. Можда ова посљедња констатација изгледа преоштра, али свакако се не може порећи да је допуштено да новине штампају много шта непотребно и преувеличано са пуно лакомислених закључака.

Словенофили из времена анексионе кризе нијесу били словенофили из 1876. јер, како то објашњава српски посланик у Петровграду Д. Поповић, узроци овог покрета у 1876. били су много јачи него 1908. Словенофили из доба анексије, били су само незнатни остаци од оних старих, без ауторитета и моћи. Они су, на сједницама "*Словенског комитѝеѝа*", нападали руску дипломатију и, задахнути симпатијама према Србији, тражили су енергичну одбрану српског народа од Аустро-Угарске. Међутим, њихов глас није далеко допирао, те није могао много ни постићи.¹⁷

¹³ *Глас Црногорца*, 1. новембар 1908. бр. 60, *Трговински гласник* 22. октобар 1908. бр. 237.

¹⁴ *Полиѝика* 1. новембар 1908. бр. 1772.

¹⁵ *Московскія ведомосѝи*, 23. окт./5. нов. 1908. 247.

¹⁶ *Московскія ведомосѝи*, 29. јан./11. феб.. 1909. 23.

¹⁷ Словенофилство, као доста универзалан правац, формира се у Русији 30-их годи-

То свакако не значи да јавно мњење није имало никаквог утицаја на руску званичну политику. Сам цар, Николај II, када је било извјесно да ће бити проглашена анексија Босне и Херцеговине изјавио је да ће тешко бити смирити руску јавност да не реагује на анексију.¹⁸ Разлога за забринутост још више је имао његов министар иностраних послова због тајних преговора у Бухлау. Он је чак овластио свог замјеника Чарикова да уложи протест против напада руске штампе на њега због поменутих преговора.¹⁹ Извољски је тражио да се посебна пажња обрати на новинаре "Новога времена" Јегорова и Пиљенка - јер је овај лист био опозиција влади. Чариков је добио одобрење од цара да Пиљенка пошаље на међународни симпозијум новинара који је требао да се одржи у Берлину 1/14 октобра 1908. Сматрало се да ће Пиљенко бити поласкан, чиме би се за извјесно вријеме одстранио од писања у *Новом времену*. За другог нови-

---

на XIX вијека. Оно свој израз има у филозофији, социологији, теорији умјетности, књижевности. У првој фази, коју називамо раним словенофилством, тај правац није безначајан, али не даје веће домете ни у једној области. Није био ни популаран, често је био презиран и омаловажаван, а власти су га сурово прогониле. Па ипак, он опстаје у руском животу и култури.

Словенофили су развили концепцију да словенска и руска цивилизација имају свој особени и самобитни карактер и да та цивилизација неће само поновити оно што су дале претходне цивилизације, да елементи других цивилизација могу бити само храна за њу, да их она може усвојити, али да при томе не треба и не може да изгуби своју особеност.

Рани словенофили, Алексеј Хомјаков, браћа Киријевски (Иван и Петар), браћа Хусакови (Константин и Иван), чине узак круг лично повезаних људи. Своје концепције више израђују у дискусијама у својим круговима, него у штампаним радовима. Сви су племићи, и тиме се, свакако, могу објаснити неке стране њиховог учења. Иако племићи, они су веома одлучни у борби против кметског права, одлучни заступници потпуне слободе штампе. Одлучно су за ослобођење од политичког притиска, али нијесу за учешће народа у политици.

Словенофили су били изложени страшној тортури руског самодржавља, далеко већој него њихови опоненти западњаци. Хапшени су и издржавали у затвору и дуже временске казне К. Аксаков, Ј. Самарин, Н. Данилевски. За ране словенофиле три здрава стуба руског живота су самодржавље, православље и руска народност. Дјелатност руских словенофила одвија се до почетка шездесетих година XIX вијека, када ће већина њих умријети, а и укидање кметства ће потиснути њихову идеологију.

Сљедећи период распламсавања словенофилства пада у вријеме припрема и вођења рата за рјешење Источног питања. Главни представници тога периода били су Данилевски, Достојевски и Константин Аксаков.

Тежак положај хришћана у Турској, херцеговачки устанак, турска звјерства у Бугарској - догађаји који су узбунили цијелу Европу - дали су словенофилском покрету широки замах, много већи него што га је имао до тада, и он је захватио цијелу Русију. Истакнути представници овог покрета, гроф Игњатјев, генерал Черњајев, Анасков и други имали су великог утицаја на руску званичну политику. Под њиховим притиском Русија је објавила рат Турској 1876. солидарисући се на тај начин са српским народом. (Николај Данилевски, *Русија и Европа*, Београд 1994., предговор Латинке Перовић; Димитрије Поповић, *Борба за народно уједињење 1908 - 1914*.)

¹⁸ Писмо Чарикова - Извољском, 8-9. септембра 1908. Јахта "Нева" - цитирано по Б. Павићевићу, *Русија и анексиона криза 1908-1909.*, Титоград 1984., 429.

¹⁹ Делепа Чарикова - Николају II добијена на јахти "Штандант" 29. септембра 1908, по Б. Павићевићу, Исто 469.

нара, у извјештају Извољском, Чариков каже "да је у његовим рукама".²⁰

Очигледно, руски званичници нијесу били равнодушни према ставу јавног мњења. Стрепећи да би оно могло увући Русију у рат као 1876. године, тражени су начини да се колико-толико стишају бучне манифестације. На самом почетку анексионе кризе, руској званичној политици је донекле одговарало писање штампе против бечког кабинета. Као што се може примијетити из претходних навода чак се и писање листова, који нијесу били опозиција влади, одликовало критичким и бунтовничким тоном. Ово се може протумачити потребом да се српском народу покаже да Русија неће равнодушно посматрати аустријску експанзију на Балкану. Требало се "искућити" за погрешне дипломатске потезе који су омогућили Двојној монархији да лакше закорачи на Балкан.

Руско јавно мњење, бар у почетној фази кризе, револтирано колико поступком Беча толико и политиком руске дипломатије, руководиће се гласом солидарности са српским народом и тражиће од владе предузимање не само дипломатских већ и, ако то буде потребно, војних корака. Министар спољних послова Извољски, тих првих дана кризе, вјешто је манипулисао јавним мњењем јер је управо он највише био на мети напада, будући да је увелико био одговоран за анексију. Руска спољна политика доживјела је још један дипломатски пораз, помиливши се унапријед са чином анексије. Сада је пријетила опасност не само од избијања аустро-српског рата у који би могла бити увучена и Русија, већ и од унутрашњих немира, зато је било потребно јавно мњење каналисати у правцу који не би довео до рата. Није то био нимало лак и једноставан посао јер оно не само што се није мирило са чињеницом да су двије српске области припојене Аустрији, већ ни са губљењем руског утицаја на Балкану.

Поводом анексије Босне и Херцеговине као и догађаја који би се услед тога могли развити на Балкану, руски лист "Живое слово" донио је низ чланака задахнутим руским патриотизмом.

У једном од тих чланака "Живое слово" пише овако:

"Овијех дана сјинила је у Москву из Црне Горе крајка али врло важна дејеша у којој се говори, да је црногорски народ до зуба наоружан и да се од часа до часа може очекивати објава рата. Ето до чега је довео сурови животи. Поред свега ласкавога осмјехивања од стране цијеле свјетске дипломатије Ми смо на прагу великих догађаја! Данас, сјутра одјекнуће орловске горе одјеком њојовских мјатака... Па шта ће даље да буде? Црној Гори биће раме уз раме и брајска јој Србија! А шта могу оне тако мале и обадвије да учине са њијем према њима великим колосом, као што је Аустрија? Хоћемо ли ми у њом случају оставити те словенске земље саме себи, да буду њогажене и уништене од бројно јачег непријатеља? Зар може то себи допустити Русија? Не, никада. Ма како да је Русија у њешком стању, ма колико она жељела мира, силом самих историјских услова она неће никада моћи да се одржи према Словенима у благоднаклоној неутралности. Иако се Русија не користи данас

²⁰ Писмо Чарикова - Извољском 8-9 септембра 1908, Б. Павићевић, Исто, 429.

оним уљедом и силом, ѿред којом су још ӣако недавно дрх̄тали њени неирѣјашељи, ӣако ӣо још не значи, да од руског̄ народа нема више ниш̄та. У ӣоку свога ист̄оријског̄ живоѣа он је издржао и ш̄еже г̄одине од овијех."²¹

Словенофилска струја је, незадовољна пасивним држањем руске владе, одлучила да сама предузме енергичније кораке да би могла бар донекле утицати на промјену правца владине политике. Организован је упис добровољаца који су изразили спремност да ступе у српску војску.

Орган кадета *Речь* од 5/18. новембра саопштава да се у првој недељи новембра уписало 2000 добровољаца међу којима су 30% били официри. Пријавио се и велики број жена које су изразиле спремност да ступе у српски Црвени крст.²²

Када је почетком марта 1909. рат између Србије и Аустро-Угарске био на помолу "*Московско словенско друштво*", поводом гласова о војној слабости Русије и о њеној неспособности за рат, упутило је проглас следеће садржине:

"Русија у мирно доба има војску од 1.384.000 војника, а ӣо је равно ӣолико колико имају Њемачка, Ауст̄ро-Угарска, Ит̄алија, Румунија, Србија, Црна Гора и Бугарска све заједно.

Раӣ са Јапаном није ослабио Русију. Број ӣогинулих људи у ӣом раӣу не износи више од 100.000 људи, а ӣо је сувише незнаӣан губӣтак за државу у којој се сваке г̄одине рађа 3 милиона људи...

Раӣ је ошкрио многе недос̄тајке у орг̄анизацији, ӣехници војске, али је данас све ӣо ӣоправљено. Русија је данас једина велика држава која има 700.000 војника који су већ учес̄ивовали у раӣу."²³

Овај проглас штампан је у милионе примјерака, растуран по цијелој Русији и послан у иностранство.²⁴

Словенофили су покушавали да створе ратничку атмосферу у земљи, али њихово дјеловање није битније утицало на владу.

И руска штампа је тражила исто што и словенофили, с том разликом што се у штампи од аустро-турског споразума осјећа сплашњавање оптимизма да ће влада нешто предузети у правцу повољног рјешења српског питања а словенофили су до краја анексионе кризе били заговорници објављивања рата Аустрији.

Споразум Турске с Аустро-Угарском узазвао је дубок и тежак утисак на руску штампу. Тај споразум, готово без изузетка, окарактерисале су све новине као нови удар за руску дипломатију. Умјесто да коначно одреди руске захтјеве и постави их пред Европом, руска дипломатија је у последње вријеме просто сједјела на ловорикама и ћутала. Давши изјаве о својим мирољубивим намјерама, она је стала по страни, и омогућила заинтересованим државама да се споразумију једна с другом, каже се у чланку под насловом "*Ауст̄рија, Турска и Србија*" који доно-

²¹ *Глас Црногорца*, 7. новембар 1908. бр. 61 (преноси чланак из Живог слова под насловом *Русија за српску ствар*)

²² *Речь*, 5. новембар 1908. 268.

²³ *Полиџика* 9. март, бр. 1909,

²⁴ Исто

си "Речь" датираном 4/17. јануара 1909. године. Највећа замјерка руској дипломатији је упућена што се на европској политичкој сцени не заузима довољно за интересе Словенства, већ прије свега заступа своје интересе, што се негативно одражава на углед Русије међу словенским народима.²⁵

Од аустро-турског споразума осјећа се велики заокрет у ставу јавног мњења према српском питању. Оштрица његове критике према влади знатно је отупјела. Српском народу је савјетовано да се држи трезвено и не изазива Аустрију јер би то могло бити погубно за њега. О разлозима тог наглог заокрета биће накнадно ријечи.

Кампања руске јавности против министра иностраних послова Извољског

Министар иностраних послова Извољски односио се према штампи као важном чиниоцу политике.²⁶ И руски и инострани извори свједоче да је он придавао велики значај оцјени штампе његовог дјеловања и опрезно је реаговао на полемике у новинама по питањима спољне политике, не жалећи напора да бар мало омекша нападе на себе када је то било потребно.²⁷

Уочи аустро-руског споразума у Бухлау 1908.²⁸ Нотович истиче да су били поткупљени угледни и буржоаски публицисти *Новоџо времена*, *Слова* и *Речи*, тј. свих водећих петроградских новина - Извољски се лично руководио „*припремом*“ јавног мњења.²⁹

Са овом констатацијом не можемо се у потпуности сложити, јер је Извољски последице споразума у Бухлау био изложен жестоким напади-ма штампе. Истина, не може се порећи да је на разне начине покушавао да придобије јавно мњење.

Послије окончања преговора у Бухлау, Извољски послао је телеграм Чарикову гдје му је указао да је неопходно припремити јавно мњење и штампу и да треба утицати не само на „*Новое время*“, већ и на другу штампу, преговарати са А.Ј. Гучковим и са П.Н. Миљуквим.³⁰ Међутим, та предострожност није дала значајнијих резултата. Гласови о преговорима у Бухлау врло брзо су допрли у штампу. „*Није џајна*“ писало је „*Слово*“, да је главни предмет разговора у Бухлау била Босна и

²⁵ *Речь*, 4. јануар 1909. 3.

²⁶ *Российская дипломатия в порейях ...*, Москва 1992., 346.

²⁷ И.В.Бестужев, *Борба Росси љо войросам внейи љолийики 1906-1910.*, Москва 1961. 207.

²⁸ Тајним споразумом у Бухлау руски министар иностраних послова Извољски прихватио је анексију Босне и Херцеговине, а за узврат аустроугарски министар иностраних послова Ерентал обећао је да ће Аустро-Угарска дозволити Русији „да има одријешене руке у мореузима“. Каснији догађаји ће показати да је Извољски био преварен од свог аустријског колеге, јер Аустро-Угарска се неће никада сложити с тим да Босфор и Дарданели буду отворени за руске ратне бродове.

²⁹ Ф.И.Нотович, *Ейичоџ Босническоџо кризиса 1908-1909.*, Известия Академии наук СССР, Сериа истории и филозофии, 1, 1947., 64.

³⁰ А.В. Игнатъев, *Внешняя љолийика Росси 1907 - 1914*, 78 - 79.

Херцеговина. „*Зар може бити двоумљења, какав с̄ӣав њ̄реба да заузме наша влада њ̄рема босанском њ̄иш̄ању*”,³¹ питају поменуће новине. Протест, безусловни протест може се очекивати од руског јавног мњења, и скоро да нема сумње, да ће се сва руска штампа ујединити и једногласно устати у заштиту части и достојанства Русије, којој пријети велики ударац, ако се она сложи са новим поробљавањем Словена... Водити политику да би се угодило Берлину, на општу штету руске националне идеје, - закључује се, то никада влади не би опростила ни руска историја, ни руско јавно мњење.³² Као што се могло и очекивати, преговори у Бахлау наишли су на најоштрију осуду код јавног мњења.

Да би бар донекле утицао на јавно мњење, Извољски је имао разговор са сарадником, „*Новоџо времени*” Шелкингом, коме је, по своје свједочењу „*одржао лекцију*”, тако да је морао послати опширно писмо листу чији је био новинар. Знајући да ће то писмо изазвати полемике у штампи, тражио је од свог замјеника Чарикова да предузме потребне мјере. Да би предухитрио било какве полемике, лично је послао телеграм за санктпетербуршку телеграфску агенцију о резултатима преговора у Бухлау. У телеграму је истакнуто да је у Бухлау постигнуто јединство погледа у односу на унутрашње прилике у Турској, а питање Босне и Херцеговине је остављено отвореним.

Тај телеграм се 12. септембра појавио у новинама. Истога дана одржано је савјетовање службеника у МИД. Следећег јутра питање о Босни и Херцеговини постало је предмет расправљања у штампи али ипак са суздржаним тоном.³³

Прави одједици о проглашењу анексије у буржоаско-племићкој штампи показали су да ће Извољски тешко моћи рачунати на подршку од стране јавног мњења. Поводом тога питања јавила су се три правца, и сваки од њих представљао је опозицију цару и његовом министру иностраних послова. Антигермански орјентисана кадетска и њој блиска штампа заузела је према Аустро-Угарској непромењлив став. Она је тражила да се успостави безусловна равнотежа на Балканском полуострву, путем међународних споразума. Њени новинари нијесу мислили на споразум са Аустро-Угарском и Њемачком, већ са Енглеском и Француском. Суштина тог споразума, по њиховој замисли, сводила се на подршку антиаустријској коалицији коју би чиниле Србија, Црна Гора и Бугарска уз ослонац на Русију, Енглеску и Француску.³⁴ Либерална штампа је у принципу одбацивала идеју о споразуму са Аустро-Угарском на основу било каквих компензација. Само постављање питања о компензацијама које дубоко залазе у интересе Словенства - тврдило је *Слово*, јесте велика политичка грешка. Због руске економске слабости и немања права вета, за њих је једини исправан став - *нејризнање* анексије Босне и Херцеговине без икаквих услова. Тражили су захтев за ревизију Балканског уговора, и све то, не због тога да би се извукла лична корист,

³¹ *Слово*, 4. септембар 1908. 577.

³² *Слово*, 12. септембар 1908. 589.

³³ Бестужев, Нав. дјело, 212.

³⁴ *Речь*, 26. сеп. 1908. 201.

већ да би се изашло у сусрет праведним захтјевима словенских народа на Балкану. На тај начин руска влада би добила подршку јавног мњења и захвалност словенских народа,³⁵ закључује *Слово*.

Прогермански орјентисани кругови наставили су да инсистирају да се призна анексија Босне и Херцеговине у циљу одржавања добрих односа са Њемачком и Аустро-Угарском. Они су били заговорници тезе да би ако се Русија понизи у очима балканских Словена то значило одрицање од политике зближавања са Њемачком. Само повратак тој политици помоћи ће Русији да учврсти своје позиције на Балкану. Присталице зближавања са Њемачком нијесу ризиковале да своје погледе отворено изражавају на страницама штампе. Али њихов глас у „*вишим друшћивеним круговима*“ и без тога звучао је доста убједљиво.³⁶

Трећи правац био је оличен у штампи октабриста и умјерених десничара. У суштини та штампа је била на истој позицији као и кадетска. Она је такође одобравала орјентацију Извољског према Енглеској и Француској, тражећи да се анексија искористи за даље зближавање ових трију држава против Њемачке и Аустро-Угарске. И ова струја је, у принципу, осуђивала компензациону политику Извољског.

Ако се Извољски стварно залаже за компензацију, писало је „*Новое время*“ он је поступио у сваком случају неискусно. „*Новое время*“ је подвлачило да „*Русија не може добити боље компензације, него да искористи босанску кризу за коначно уједињење свих јужних Словена. Тај резултат биће јуно важнији него оиварање Мореуза.*“³⁷ Због тога је овај лист у почетку одбацивао идеју о сазивању међународне конференције. „*Конференција би корисила, -писало је, ако би могли пријетити ратом или било чим другим. Али Русија је изјавила да неће ратоваати. Због тога, конференција може Русији донијети само понижење... Наша улога се своди на то да као писари само евиденцирамо сва насиља која спроводе непријатељи Словенског народа.*“³⁸

И поред извјесних размимоилажења у штампи појединих политичких групација која су се изражавала у различитом ставу како изграђивати будуће односе Русије са Аустро-Угарском, њих је ипак обједињавао критичан став према Извољском. Карактер преговора у Бухлау, као и евидентне последице које су ти преговори повукли за собом, били су и даље оно што се највише замјерало руском министру иностраних послова. *Речь* се питала „*Шта је Извољски предузео, ако је већ знао за анексију, да би ублажио удар који је њим чином нанесен словенском народу?*“ „*Новое время*“ у сличном тону се пита: „*Да ли смо ми продали Босну и Херцеговину у Бухлау или не? И ако смо је продали, да ли је то било за велику цијену?*“³⁹

Кампања против Извољског још више је појачана доласком Пашића и престолонаследника Ђорђа у Петроград, будући да се он тада

³⁵ *Слово*, 26. сеп. 1908. 599.

³⁶ Бестужев, Нав. дјело, 223.

³⁷ *Новое время*, 26. сеп. 1908. 11689.

³⁸ *Речь*, 23. сеп. 1908. 197.

³⁹ *Новое время*, 25. сеп. 1908. 11688.

управо био вратио из обиласка западноевропских пријестоница, гдје није наишао на подршку коју је очекивао, морао је донекле измијенити свој став. У Петрограду је наишао на негодовање јавног мњења, неслагање већине политичких званичника и захтјева српске владе које су му предочили Пашић и престолонаследник Ђорђе. У тако тешкој ситуацији Извољски се показао као веома вјешт дипломата, оцјењује вођа кадета Миљуков. Он се брзо прилагодио постојећој ситуацији успјевши да задржи свој министарски положај који је био доведен у питање за вријеме његовог боравка у Западној Европи.⁴⁰

Добивши одобрење од цара да своје ставове образложи пред Думом, Извољском је штампа користила као извор одакле је црпио податке о томе како су се поједине политичке партије односиле према његовом програму о сазивању међународне конференције. Пред Думом је, такође, требало да образложи и пристанак на анексију Босне и Херцеговине.

Сва буржоаско-спахијска штампа (осим крајњих десничара) залагала се за што брже отварање дебате у Думи. Са дуге стране „Речь” је убјеђивала владу да ће већина државне Думе отказати Извољском подршку у случају његовог иступања. А онда се показало да одлагање његовог иступања може имати само нежељене последице по питању Балкана. Такво запажање могло се видјети у „Новом времени”, „Голосу Москвы” и другој буржоаској штампи.⁴¹

„Голос Москвы” је поздрављао најављивано иступање Извољског у Думи, обећавајући да ће имати подршку руског јавног мњења, истовремено изражавајући задовољство поводом, како се каже, „орјентације наше политике на националну, која се осврће на мишљење јавног мњења.”⁴²

Да би прије иступања у Думи оправдао своје спољнополитичке потезе дао је и интервју дописнику „Нового времени”, при чему је истакао: „Ја се слажем са свим руским новинама. Разумијем узбуђење руског јавног мњења, и слажем се да је Аустро-Угарска угрозила живојине интересе сјановништва и нарушила Берлински уговор. Ипак ја сада у шпанији не могу истаћи са својим програмом будуће конференције. Послије истајања у Думи земља ће моћи да ми суди за моје политике.”⁴³

Када је уочи иступања у Думи објавио циркуларну депешу руским представницима у иностранству гдје је истакао да ће Русија и даље инсистирати на разматрању босанско-херцеговачког питања на међународној конференцији, а никако неће пристати на засебне преговоре између Аустро-Угарске и Турске, та изјава била је пропраћена са великим одобравањем у свој руској буржоаско-племићкој штампи. Руско Министарство иностраних послова, писало је „Новое время”, коначно се одлу-

⁴⁰ П. Милуков, *Балканский кризис и политика А.П. Извољског*, С. Петербург 1910., 50 - 51.

⁴¹ Бестужев, Нав. дјело, 101.

⁴² *Голос Москвы*, 14. дек. 1908.

⁴³ *Новое время*, 12. окт. 1908. 11705.

чило на корак који је са нестрпљењем очекивало руско мњење.... Став који је заузело руско МИД је сасвим исправан..."⁴⁴

Захваљујући вјештом манипулисању јавним мњењем а донекле и благим заокретом у својој спољној политици, Извољски је успио да задобије иако не потпуну, оно бар извјесну подршку јавног мњења.

У освртима на говор министра иностраних послова у Думи умјерено-десничарска штампа посебну пажњу је обратила на то што је Извољски у први план ставио идеју о стварању Балканског савеза, изражавајући притом задовољство што Извољски намјерава да се у спровођењу те идеје ослања на јавно мњење.⁴⁵ Међутим, руском министру иностраних послова се замјерало што је у свом говору веома категорично изјавио да Русија ни у ком случају неће ратовати и на тај начин оставља Србију и Црну Гору да саме стану пред лице Аустрије. Петроградски „*Вечерњ*“ поводом његовог говора у Думи је писао: „*Из љовора Извољског ми нијесмо могли сазнајти какав је поглед Петроградског кабинета на дјело аустријско и ошмачину двију словенских провинција. Он све вријеме љовори о принципима, а ако се дјело додирне програмом, у истом вријеме његове ријечи исцунене мрачношћу постојају нејасне.*

Ми смо сазнали да се Русија са саучешћем односи према балканским Словенима. Зар је ово ново? Зар се ова фраза не понавља стојити пош, расијежући се кроз цијело стољеће? Руско друштво хитјело је да зна у чему се изражава оно саучешће у садашњем моменћу?

Извољски хоће мир. Ко га неће? Чак ни цосјодин Ернејал не жели рајта, мада му није смејтало да наруши уљовор. Ми се бојимо да се у Европи не вјерује у руску силу више него шћо у њу вјерује г. Извољски.

Сила Русије није само у бајонетима и појовима, постоји и још једна сила, по је сила јавног мњења са којом сви дипломати морају рачунајти."⁴⁶

„*Новое время*“ је такође изразило незадовољство говором Извољског у Думи. Противило се томе што је он у експозеу наговјестио само компензације Србији које имају економски карактер: „*Ако Русија оде на конференцију, окови Босне и Херцеговине биће зајечањени руским државним печатом.*"⁴⁷

Иако је Извољски послје говора у Думи донекле успио да се оправда да није главни кривац за анексију, новинарски ступци и даље су били препуни критика на његов рачун у чему је посебно предњачила „*Реч*“. У читавој серији чланака Миљуков је нападао министра иностраних послова да су Босна и Херцеговина присаједињене Аустрији захваљујући неискуству А.П. Извољског. Умјесто да искористи савезнике, каже даље Миљуков, он је ријешо да сам ради, и умјесто да сачува за Русију заслугу за очување мира на Балкану, он је на своја плећа ставио одговорност за рушење нада словенских народа.⁴⁸

⁴⁴ *Новое время*, 11. дек. 1908. 11705.

⁴⁵ *Реч*, 13. дек. 283; *Новое время*, 13./26 дек. 11767.

⁴⁶ *Одјек*, 19. децембар 1908. бр. 296. (доноси навод из петр. Листа "Вечерњ" под насловом О говору Извољског)

⁴⁷ *Новое время*, 14. дек. 1908. 11768.

Став руског јавног мњења према предлогу о сазивању међународне конференције

У руској штампи развила се веома жива полемика по питању сазивања конференције.

Вођа кадета Миљуков је указивао у „Речи“ да ће и друге велике државе тражити компензације за себе као противтежу учвршћивању Аустро-Угарске на Балкану. По његовом мишљењу Италија ће тражити да у своју сферу утицаја укључи Албанију и Триполи, а Енглеска да се учврсти на Криту и Египту. Од Извољског је тражио да не буде сувише попустљив према Турској као што је то био према Аустрији.⁴⁹

Погодин је у „Слову“ разрадио програм рада руске делегације на будућој конференцији. Русија треба да тражи очување суверенитета Турске над Босном и Херцеговином, да би се створила основа за зближавање са Турском а за узврат присаједињења, анексије, треба тражити присаједињење Македоније Бугарској и подјелу Новопазарског санџака између Србије и Црне Горе. Аустрија, наглашавао је Погодин, тежи „економском њојчињавању“ Балкана. То се једино може постићи обезбјеђивањем Србији излаза на море и српско-бугарским зближавањем.⁵⁰

„Новое время“ је указивало да напори руске дипломатије треба да буду усредсређени не на преговоре о конференцији већ на образовање Балканског савеза или чак федерације коју би чиниле Србија и Црна Гора или Србија, Црна Гора и Бугарска или Србија, Црна Гора, Бугарска и Турска. Зар „стварање њаквих федерација“ или таквог савеза нема одговарајуће компензације за губитак Босне и Херцеговине? Посебно велика дипломатска побједа, тврди „Новое время“ била би одвајање Турске од Њемачке и њен прелазак у англо-француски лагер путем помирења са балканским државама.⁵¹ Већ 5/18. октобра „Новое время“ са задовољством констатује да се министар иностраних послова под утицајем јавног мњења одрекао од разматрања питања Мореуза на будућој конференцији. Питање Дарданела нема никакве везе са „компензацијама“ на начин присаједињења Босне и Херцеговине. Оно треба да буде покренуто тек када буду ријешена повољно сва питања у корист балканских држава. Оно је подвлачило да се то питање прије свега тиче Русије и Турске, уз образложење да Русија у том тренутку нема непосредног материјалног интереса за разрјешење тога сложеног питања, поткрепљујући то чињеницом да Русија нема ратну флоту у Црном мору, која би могла одиграти велику улогу у Средоземном мору.

Изражавајући наду да ће питање територијалних накнада за Србију и Црну Гору бити повољно ријешено на конференцији, уз максимално залагање руске дипломатије, „Новое время“ закључује да због тога положај Русије на будућој конференцији неће бити нимало лак. „Ми

⁴⁸ Миљуков, *Балканский кризис и њолиџика А.П. Извољскоџо...*, 341.

⁴⁹ *Речь*, 1. окт. 1908. 234.

⁵⁰ *Слово*, 1. окт. 1908. 563.

⁵¹ *Новое время*, 1. окт. 1908. 11693.

ћемо се на њој њојавити чистију руку. Све остале државе на њу ће доћи са својим личним захтевима."⁵²

Примећује се да је буржоаско-племићка штампа заговарала програм будуће конференције који се, у суштини, подударао са програмом који су били израдили Столипин и Чариков. Запажа се, такође, да ова није имала чврст и јасан став према рјешавању српског питања у анексионој кризи. Као што је већ наведено, 1/13. октобра истиче се да је приоритетни задатак руске дипломатије рад на стварању Балканског савеза, а само пет дана касније да је међународна конференција једини начин за рјешавање анексионе кризе. Истина, биле су предвиђене територијалне накнаде за Србију и Црну Гору, али чињеница је да је питање признавања бугарске независности стављено у први план а није занемарљива ни велика предусретљивост према Турској.

Из дана у дан „*Новое время*“ доноси чланке који су били све мање оптимистички када је у питању дипломатско ангажовање Русије. У заштити интереса српског народа од 6/19. октобра у чланку под насловом „*Дипломатско митје за срамни њосиујак*“, између осталог се каже: „*У садашњем ѡренујку Русија не може активно исѡујити у зашиѡију словенских народа.*“⁵³ Као лист који је изражавао схватања блиска владиним, *Новое время* у формулисању свога става према анексији, осим унутрашњополитичког, велику пажњу је поклањало спољнополитичком фактору. Са великом пажњом се послушкивало реаговање јавног мњења савезничких држава и њихових влада. Како је очекивана подршка од њих изостала, то су и написи у овом листу све више били проткани помирљивим тоном. Осврћући се на писања енглеског *Тајмса* који је процјењивао да је највећа опасност за мир у Европи саосјећање Русије са Србијом и Црном Гором, а једина нада за очување мира је у мудрости руског јавног мњења, *Новое время* поводом тога, је писало: „*Наша ѡолиѡика у овом ѡренујку је врло ѡросѡа. Ми се сами не сѡремамо да раѡујемо ниѡи Енѡлеску да уѡурамо у раѡи. Ми само слушамо нашу браћу Србе и ѡоворимо; дозволиѡе нам да се не ѡѡѡамо о анексији? Не сѡречавајѡе нас да и ми идемо на конференцију. Русија хоће да ѡо ѡѡѡање остѡави оѡвореним. Ми не можемо риѡеѡити срѡско ѡѡѡање умјесѡо Срба...*“⁵⁴

За разлику од „*Новоѡо времени*“, „*Речь*“ је негодовала поводом одустајања Извољског од помињања питања Мореуза на међународној конференцији као и од конкретних компензација за Србију и Црну Гору. Полемишући са „*Новым временем*“ она је указивала да ће Русија ићи на конференцију иако са „*чистијим*“ али зато са „*ѡразним*“ рукама. У таквом случају, закључује *Речь*, зар није боље за нас ако се конференција не одржи.⁵⁵

Како умјерена десничарска штампа тако је и кадетска дуго времена сматрала да је „*најбоље водити ѡолиѡику ишчекивања за словенске иѡѡересе.*“⁵⁶

⁵² *Новое время*, 5. окт. 1908. 11698.

⁵³ *Новое время*, 6. окт. 1908. 11699.

⁵⁴ *Новое время*, 19. окт. 1908. 11712.

⁵⁵ *Речь*, 10. окт. 1908. 242.

Наравно, мислило се на одржавање конференције, рачунајући да ће доћи до стварања Балканског савеза и да ће Аустрија бити приморана на уступке.

Нека питање о анексији остане отворено - понављало је *Новое время*. „Оно ће остварити остворена рана на тијелу аустријске владе.”⁵⁷ И даље се доказивало да Аустрија није у стању да дуго времена издржи напрегнуту међународну ситуацију. Овај лист је увјеравао: „Непризнање анексије при садашњој међународној ситуацији и према унутрашњем увјерењу у самој Аустрији-Угарској може приморати барона Ернејала да прихвати измјену одлука Берлинског конгреса, по програму заинтересованих држава.”⁵⁸

Програм будуће конференције који је заговарало „Новое время” требало је да буде у следећем виду:

1. Признање Аустрији било каквих претензија од стране Русије зависи прије свега од рјешења босанско-херцеговачког питања,
2. Русија не може избјегавати разматрање питања о правима суверенитета Турске над Босном и Херцеговином,
3. Она не може отказати подршку осталим балканским народима.⁵⁹

„Речь” је истрајавала на иницијативи да се ради на образовању Балканског савеза, који би био у могућности да порази Аустрију на бојном пољу.⁶⁰

Кључ Балканског савеза по мишљењу руске буржоаске штампе требало би да буде руско-турски споразум коме би се придружиле балканске државе. „Ако ми не подржимо Турску и не сагласимо се са њом, она ће свакако бити принуђена да се баца у загрљај Аустрији, добиће приликом за себе такве компензације које ће погодити Србију” писало је „Новое время”.⁶¹

Једино су „Московския ведомости”, у чланку под насловом „Трагедија Србима” изнијеле конкретан програм територијалних надокнада Србији и Црној Гори, који се састојао у следећем:

1. Додјеливање Србији појаса дуж Дрине, а Црној Гори онога дијела Херцеговине који је црногорска војска ослободила у рату 1876-1878 године,
2. Изградња жељезничке пруге кроз Новопазарски санџак, која би спајала Србију и Црну Гору линијом Ниш - Нови Пазар - Андријевица - Вирпазар - Бар,
3. Међународна конференција треба да гарантује Србији слободу пловидбе Дунавом и присаједињење Црној Гори последњег аустријског утврђења Спича.

„Московския ведомости” су заговарале чвршће јединство између Србије и Црне Горе, које треба да послужи као ослонац босанско-хер-

⁵⁶ *Новое время*, 8. нов 1908. 11732.

⁵⁷ *Новое время*, 10. нов 1908. 11734.

⁵⁸ Исто

⁵⁹ *Новое время*, 5. дек 1908. 11759.

⁶⁰ *Речь*, 29. нов. 1908. 292.

⁶¹ *Новое время*, 5. нов 1908. 11729.

цеговачким Србима у предстојећој борби са „Швабама“. По писању овог листа, јединство српскога народа као и свеопште словенско јединство било би потребно у том тренутку да би се једном за свагда стало на пут продору германизма према југу. Поменуте територијалне накнаде требало би да буду сатисфакција за све оно што је српски народ вјековима преживљавао на Балкану гдје су се сукобљавали интереси Истока и Запада.⁶²

Када се сазнало да ће Аустрија склопити споразум са Турском, тон руске штампе почео се нагло мијењати. Изгледи за добијање територијалних накнада били су сада сведени на минимум. Кадетска штампа, која је својевремено заговарала „*добити све или ништа*“, своје захтјеве је свела на „*добити бар нешто*“.

То је подразумевало:

1. Новчане накнаде Турској,
2. Поменуто исправљање граница у корист Србије и Црне Горе (тј. предаја уског појаса јужне Босне и Херцеговине, који би повезивао ове двије државе),
3. Аутономија Босне и Херцеговине у саставу Аустро-Угарске.⁶³

Ако упоредимо овај програм са наведеним програмом „*Новоџо времени*“ мора се примијетити снижење тона руске штампе у вези са погоршањем изгледа на успјех међународне конференције. Мало касније, кадетска штампа се приближава ставу октабриста и умјерених десничара.⁶⁴

Босанско-херцеговачка криза ушла је у 1909. годину скоро без икаквих изгледа на сазивање међународне конференције. Бечка влада је била истрајна да се питање анексије прихвати као свршен чин.

Када је већ било извјесно да дипломатска средства не дају жељене резултате, у штампи се развија кампања да се усредреди пажња на формирање анти-аустријске коалиције балканских земаља под покровитељством Русије, Енглеске и Француске. Балканском савезу, по писању кадетске штампе, једино је преостало рјешење за питање аутономије Босне и Херцеговине као и територијалних компензација Србији и Црној Гори.

„*Савез Русије са Турском ..и Турске са балканским земљама...*“ поједине новине су тумачиле као најбољи начин за рјешење тих питања. Руско-енглеско-француски савез, а на другој страни Балкански савез сматрани су најбољом гаранцијом за очување европског мира.⁶⁵

Штампа октабриста, умјерених десничара и кадета, која је заговарала идеју о стварању Балканског савеза, развила је жестоку полемику са десничарском штампом. Тако је кнез Мешерскиј у „*Гражданину*“ из броја у број доказивао да је једино разуман начин дјеловања за Русију немијешање у балканска питања.⁶⁶

⁶² *Московская ведомость*, 17. окт 1908. 241.

⁶³ *Речь*, 30. нов. 1908. 393.

⁶⁴ Бестужев, Нав. дјело, 259.

⁶⁵ Исто, 275.

⁶⁶ Бестужев, Нав. дјело, 276.

Руска јавност према војним припремама Србије и Црне Горе за рат са Аустро-Угарском

Почетком јануара 1909. године анексиона криза улазила је у своју најоштрију фазу. Опасност од аустро-српског рата изазвала је велико узбуђење код руског јавног мјења.

Разлога за забринутост било је тим више што ниједна од великих сила није жељела да се ангажује на страни Србије, што је свакако ишло у прилог бечком кабинету. У Србији и Црној Гори још је постојала нада у војно ангажовање Русије. Такве наде прије свега су поткрепљиване наводима из руске штампе која је развила жестоку кампању за заштиту српског народа од аустријске агресије. Охрабрујућа подршка од руског јавног мјења знатно је допринијела појачању ратних тензија. С друге стране, Аустро-Угарска је по писању "*Новоџо времени*" сконцентрисала у Босни и Херцеговини више од 200.000 војника.⁶⁷

Сувориново "*Новое время*" оштро је осуђивало европску дипломатију која је у циљу стишавања ратних тензија вршила велики притисак на Турску да по *багајшелној* цијени да *усијује* *Аусирији* (мисли се на новчану накнаду за куповину суверенитета над БиХ).

Бугарској су обећаване разне повластице, док је Србија условљавана ускраћивањем дипломатске подршке уколико не прекине са *рајиним припремама*.

Начин који је европска дипломатија изабрала да ријешити питање Босне и Херцеговине, каже се даље у истом чланку, није најправилнији, јер док она с једне стране чини велики притисак на слабе и нејаке, с друге стране она подржава јаке, а то без сумње не води миру него рату, "*иошио мир не уџрожавају они који се бране, већ они који најдају и зрабе*".⁶⁸

Говор црногорског министра председника Томановића у Скупштини наишао је на велики одјек код цјелокупног руског јавног мњења, а све новине су га окарактерисале као потоњу опомену дипломатији, која својом безразложном страшљивошћу увлачи Европу у рат. Томановићев говор у Скупштини протумачен је као доказ да се конференција не може ограничити на протоколисање свршеног чина. "Народу, који је свјестан свога јединства и на све спреман, не може се судбина укрити под зеленим столом"⁶⁹, наглашава се на крају овога чланка, очигледно писаног у панславистичком духу.

Умјереносничарска штампа је аустријске намјере да се војно обрачуна са Србијом окарактерисала као прави корак ка потпуном потчињавању Балкана, а као доказ за то је наведена чињеница да је она још раније спријечила стварање јужнословенске државе. Чланак под насловом "*Аусиријска кухиња*" који доноси "*Новое время*" управо разоткрива аустријско-балканску политику за коју је анексија Босне и Херцеговине била велики корак напријед у њеним експанзионистичким плановима.⁷⁰

⁶⁷ *Новое время* 18. јан. 1909.2 11801.

⁶⁸ *Новое время* 11. јан. 1909.2 11794.

⁶⁹ Исто

⁷⁰ *Новое время* 18. јан. 1909.2 11801.

Поводом вијести да се званична Русија противи слању меморандума великим силама од стране Србије и Црне Горе, петроградско "Новое время" у уводном чланку пише: "Босанско-херцеговачко пријављивање неће ријешити ни Србија ни Црна Гора, ни Аустрија-Угарска. Коначно решење тога пријављивања донијеће међународна конференција, која ће имати посла са њима чињеницама и са изјавом аустриоугарске владе о анексији Босне и Херцеговине и аустриоугарским споразумом по том пријављивању и најпосле са жељама српског народа, које су изазване аустриоугарским намјерама."⁷¹

Српско-црногорски меморандум, по тумачењу овог листа, своју вриједност може имати тек при отварању међународне конференције, а не никако раније.⁷² Запажа се да је руска јавност вјеровала или боље рећи жељела да вјерује да ће се међународна конференција одржати.

Умјереносничарска штампа је истицала да је слање меморандума у тренутку када није ни одређен програм конференције потпуно нецелесходно, али то не значи да је била против истицања српских захтјева. Напротив, српском народу је савјетовано "да се до тога сазивања прилике могу бити измијенили и то биш у користи Србије и Црне Горе. Вјеровало се да ће, благодарећи новој политичкој ситуацији која буде створена, Србија и Црна Гора моћи испући много веће захтјеве него што претходно рачунају да их могу испући..."

Када се у Србији и Црној Гори сазнало како Русија гледа на то питање, одрекле су се од слања меморандума великим силама. Ту одлуку Новое время је протумачило као оправдану. Али, српском народу је поручено да не смије схватити да га је Русија напустила и да не жели подржати његове захтјеве. "Србија и Црна Гора усвојивши нашу тачку гледишта обезбједиле су себи могућност да рекну озбиљну ријеч на надлежном мјесту, и у згодном часу, а у том часу оне ће прије свега наћи помоћ код брајске Русије..."⁷³

Орган кадета "Речь" подржао је српске захтјеве истакнуте у меморандуму. Руској влади упућене су замјерке што је приморала Србију и Црну Гору на максимално попуштање.⁷⁴

Исти лист је указивао "да Русија својим мирољубивим ставом само поддржава рајборност Аустрије" и да она треба да ради на стварању англо-француско-итало-руске коалиције против Њемачке и Аустрије.⁷⁵ "Слово" је подржавало не само српске захтјеве за територијалним накнадама већ и аутономију за Босну и Херцеговину што су Србија и Црна Гора тражиле у новом редигованом меморандуму. Ради остварења тих захтјева као и због јачања утицаја Русије на Балкану истицано је да Русија не треба да бјежи од рата не само с Аустријом већ и с Њемачком "јер ми не можемо допустити улазак аустријске војске у Београд."⁷⁶

⁷¹ Новое время 30. јан. 1909.2 11813.

⁷² Исто

⁷³ Исто

⁷⁴ Речь, 27. јан. 1909 26.

⁷⁵ Речь, 4. фев. 1909 34.

⁷⁶ Слово, 12. фев. 1909 365.

С друге стране, прогермански орјентисани кругови тражили су од цара да нађе начин за мирно разрешење конфликта посредством Њемачке.⁷⁷

Војна кампања кадетске, октабриске и умјеренодесничарске штампе трајала је отприлике до средине фебруара, када је она знатно "смишљала" свој тон. Разлог за то је слање ноте Србији од стране Русије, 16. фебруара, у којој је савјетовала да се одрекне од својих територијалних компензација и да се задовољи оним компензацијама са којима се сложи Аустрија (сагласност на изградњу жељезничке пруге која би повезивала Србију и Црну Гору, сагласност на неке измјене у аустро-српском трговинском уговору у корист Србије итд.)⁷⁸

Већ 15. фебруара у "Новом времену" појавио се чланак који је садржавао позив Србији на "суздржаност" и апел "за мудрост и далековидост српске владе".⁷⁹ Неколика дана касније став је правдан чињеницом да се Русија руководи искреним жељама да избјегне повод за избијање ратног пожара на Балкану. У истом тексту наводи се опаска да је Русија, савјетујући српској влади да се одрекне од територијалних накнада, урадила све што може урадити добар сусјед. "Бојимо се да ћа добросусједска услуга није ђад с коња на мађарца."⁸⁰

"Московския ведомости" су окривљавале Аустрију да је она једини кривац што се Европа налази на ивици између рата и мира. Српски захтјеви означени су као безначајни, које Аустро-Угарска по оцјени овога листа могла испунити без икаквог понижавања свога достојанства. С друге стране, Срби су били спремни да жртвују живот за националне интересе и достојанство. Они нијесу постављали питање о припајању њима Босне и Херцеговине, они су само тражили да Аустро-Угарска гарантује права српској нацији у Б и Х, да становништво не буде насилно преобраћено у католичанство и да се Србија не нађе у таквим околностима да буде угрожена њена безбједност.⁸¹

Примјећује се да кадетска штампа октабриста и умјерених десничара није одмах стала на пут повлачења. Упоредо са позивима Србима "да се суздржавају" критиковано је слање руске ноте српској влади јер је ова по њиховој процјени значила понижавање Србије. Као посљедња могућност за спасавање части Русије и изналажења могућности да се помогне српском народу јесте инсистирање на стварању Балканског савеза који би чиниле Бугарска, Србија, Црна Гора, а умјесто Турске Румунија и Грчка.⁸²

Поновно заговарање идеје о стварању Балканског савеза у "критичном тренућку" наишло је на противљење Извољског и Столипина. Они су, тражили начин да стишају ратне страсти указујући на неопходност давања уступака бечком кабинету. Судаћи по извјештају аустроугарског посланика у Петровграду грофа Бертолда, Извољски је 21. фе-

⁷⁷ Бестужев, Нав.дјело, 281

⁷⁸ Исто, 281

⁷⁹ *Новое время* 15. фев. 1909.2 11828.

⁸⁰ *Новое время* 18. фев. 1909.2 11831.

⁸¹ *Московския ведомости*, 25. фев. 1909 46.

⁸² Бестужев, Нав. дјело, 283.

бруара примио познатог "либерала и њанславистију" кнеза Трубецкова. "Министар је ишљао свога сабесједника - ишије Берџхолд, да ли може ушшицаиши у њомирљивом духу на јавно мњење, јер Русија у својој њодришици Србији не може ићи даље од диџломаишскоџ демарша? На ѡримједбу Трубецкова, да ће руско јавно мњење још више бишии узрујано, ако се руска влада, оиџворено не заузима за Србију, руски министар иносџираних ѡслова је одџворио да ѡо не иде у ѡрилоџ руском јавном мњењу које је ненаоружано". Још раније, по свједочењу Бертхолда, Извољски је рекао једном од лидера умјерених десничара грофу Добринском: "Ми не можемо сада водиши раиџ, већ смо дужни да се бринемо да сачувамо народ".⁸³

Јавно мњење, тада, ма колико било истрајно у својим захтјевима није могло промијенити правац владине политике, јер је остало онако како је хтјела влада. Штампана у Русији, по оцјени српског посланика у Петрограду, могла је само донекле утицати на владу, јер она није била оно што је била штампа у већем дијелу Европе. Русија није била земља јавног мишљења, у оном степену у коме су биле Енглеска и Француска.⁸⁴

Иако, како је већ напоменуто, руско јавно мњење није могло утицати на одлуку руске владе да се призна анексија, ипак је оно оштро реаговало на тај владин поступак. Влади је пребацивано да је још од почетка била неодређена и да се на крају понизила из страха, пред пријетњом Њемачке. Русија, говорило се, која је посљедња требало да призна анексију, признала је прва, на огромну штету свога ауторитета и у Европи.

Све новине су за признање анексије највише окривљавале Извољског "Новое время" је писало да је он, "на срамошћу Русије,"⁸⁵ уступио заштиту Словена Енглеској и Француској.

Nada TOMOVIĆ

RUSSIAN PUBLIC REACTION TO THE NEWS OF THE ANNEXATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The Russian public condemned the annexation of Bosnia and Herzegovina by the Austro-Hungarian Empire in the strongest possible terms, demanding that the government take active measures to protect the national and political interests of the Serbian people. Distinguished university professors, writers and scholars gave lectures on the Serbian question across the length and breadth of Russia. Copious literature was written in Russia on the annexation of Bosnia and Herzegovina, even while this was still in progress. The public condemned Russian diplomacy for acquiescing to Austro-Hungarian expansionism in the Balkans. The non-recognition of the annexation was seen as the most effective way of restoring Russia's standing among the Slavonic peoples.

Russian public opinion, however persistent in its demands, was not able to alter the course of the government policy which remained consistent. This was to be expected as Russia was not a country of public opinion to the same extent as were England and France.

⁸³ Исто, 283-284.

⁸⁴ Димитрије Поповић, *Борба за народно уједињење 1908-1914.*, Београд б.д.45.

⁸⁵ Димитрије Поповић, *Извољски и Ернеишал*, Београд 1927., 63.